

STAN ARHITEKTA VIKTORA KOVAČIĆA PONOVO JE OTVOREN ZA JAVNOST

NADA PREMERL

Stan arhitekta Viktora Kovačića u potkrovlju Masarykove 21 sačuvan je u izvornom obliku i predstavlja intaktni ambijent u kojem je živio, a djelomice i stvarao veliki hrvatski arhitekt, otac naše moderne arhitekture. Stoga taj stan ima istodobno memorijalni karakter, ali i značaj umjetničke zbirke zbog izuzetnog interesa umjetnika prema kolekcioniranju djela umjetnosti i umjetničkog obrta, koja je kupovao na međunarodnim aukcijama i kod antikvara, kako bi njima oplemenio vlastiti stan.¹ Potpuno s drugog polazišta pristupa Kovačić projektiranju stana za kipara Roberta Frangeša (1910.) u vili koju projektira na Rokovu perivoju, a u koju treba smjestiti odabrana kiparova djela i druge raznorodne umjetnine te sačuvane fragmente baroknog namještaja stare katedrale i franjevačkog samostana u Klanjcu.² On ovdje podređuje prostorni koncept stana sadržaju zbirke, točnije rečeno, prostor gradi sačuvanom drvenom oplatom iz katedrale koju sekundarno koristi kao konstruktivni i dekorativni element u opremi interijera. Upravo na uređenju Frangešova stana jasno se odčitava Kovačićev odnos prema kulturnoj baštini, on visoko vrednuje i čuva baroknu oplatu koju je dvadesetak godina ranije njegov učitelj izbacio iz katedrale.

Usporedimo li ta dva sačuvana ambijenta, koja projektira isti arhitekt, uočićemo na prvi pogled bitne razlike u pristupu: prvi projektira Kovačić da bi na primjeru vlastitog stana stvorio prototip razmišljanja o interijeru kao udobnom i važnom prostoru za stanovanje koji obogaćuje čovjeka i poklapa se s njegovim individualnim potrebama; kiparu Frangešu, pak, treba stan u kojem će dominirati njegovo kiparsko djelo, koje projektant spretno povezuje s baroknim stolarskim naslijeđem.

Zajedničko je jednoj i drugoj "zbirci" što su nedjeljive od arhitektonskog prostora u kojem su nastale.

Sretna je okolnost što, usporedbe radi, javnost može pogledati oba ambijenta koja jasno govore o visokoj kulturi stanovanja i oblikovanja u Zagrebu u prvom desetljeću 20. st.

Stan arhitekta Kovačića je ostao sačuvan zahvaljujući njegovoj supruzi Tereziji, koja ga je s puno pijeteta čuvala 42 godine. Visoko je vrednovala ambijent koji je stvorio njezin suprug iako je s njim u braku živjela samo 11 mjeseci. Poznavala ga je dovoljno dugo i cijenila njegov stvaralački kredito, svojom inteligencijom i ljubavlju uspjela je proniknuti u bit Kovačićeva razmišljanja o organizaciji prostora.³

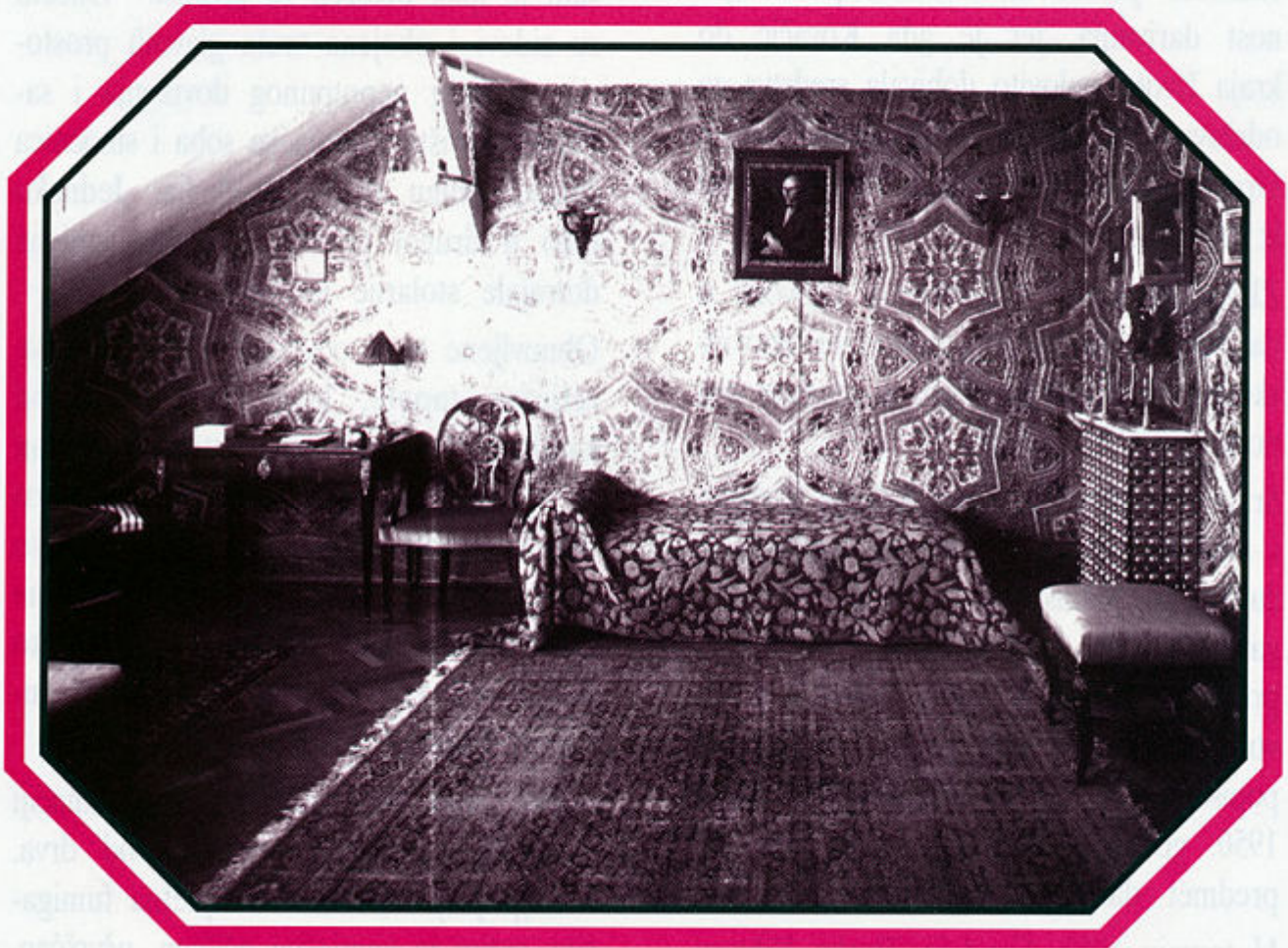
Shvatila je da su ti odnosi pomno proučavani, od razmaka dvaju tepiha koji se pod određenim kutom podudaraju do bidermajerskog svijećnjaka i brojnih drugih rasvjetnih tijela koja su ovdje posta-

vljena radi ugodaja i intime prostorije za razgovor ili pak za blagovanje.⁴

Gospođa Kovačić je zbog toga i željela da se ovaj stan sačuva kao primjer kulture življenja i stanovanja za buduće ge-

1945., a proglašen je javnom zbirkom aktom Konzervatorskog zavoda Hrvatske godine 1948. pa je zapravo od tada udovica arh. Kovačića pokazivala svoj stan zainteresiranim studentima arhitekture i

Zbirka Viktora Kovačića, dnevni boravak. Foto: J. Vranić

neracije, te ga je 1953. godine poklonila gradu Zagrebu uz određenu naknadu, koju je godinama primala kao doživotni upravitelj i čuvar “Umjetničke zbirke arhitekta Viktora Kovačića”, pod kojim nazivom se je taj memorijal vodio.⁵

Valja napomenuti da je stan arh. Kovačića stavljen pod zaštitu Kulturno-umjetničkog odjela Ministarstva prosvjete već 6. lipnja

povijesti umjetnosti te brojnim drugim zainteresiranim pojedincima.

Uredno je gospođa Kovačić vodila evidenciju o posjetiteljima i te je podatke slala mjesečno Sekretarijatu za prosvjete i kulturu grada Zagreba. Primjerice, u godini 1954. zbirku je posjetilo 170 ljudi.⁶

Problemi s memorijalnom zbirkom nastali

su tek nakon smrti gospode Terezije Kovačić 1966. godine jer do tada nije bio potpisan darovni ugovor, bio je, naime, još uvijek u fazi nacрта. Javili su se nasljednici, koji su osporavali darovanje u namjeri da zadrže stan. Tako je sudskom presudom utvrđena pravovaljanost darivanja, jer je gđa Kovačić do kraja života redovito dobivala sredstva za održavanje i prezentiranje zbirke, pa je Grad Zagreb time ispunjavao sve obveze iz darovne ponude.

Zbog nespretno dogovorena ugovora o darivanju otpočeli su dugotrajni imovinsko-pravni problemi, koji su riješeni tek potkraj 1979. godine.

Sretnom okolnošću, nećak Terezije Kovačić, i sam povjesničar umjetnosti, nastavio je čuvati taj jedinstveni ambijent, obogatio ga darivanjem brojnih arhivalija i drugih predmeta koji čine zbirku i stan nedjeljivom cjelinom, a koji su bili ispušteni u popisu koji je načinio Konzervatorski zavod 1950. godine, pa prema tome nisu bili predmet darovnog ugovora.⁷

U travnju 1980. Grad je Zbirku Viktora Kovačića dodijelio Muzeju grada Zagreba na upravljanje. Preuzevši stan i shvativši njegovu veliku kulturno-povijesnu i arhitektonsku vrijednost, Muzej je napravio program sanacije i konzervatorsko restauratorskih zahvata nužnih za ispravno muzeološko prezentiranje.

Godinama su uzalud tražena sredstva za sanaciju krovišta, koje je zbog dotrajalosti prokišnjavalo i uništavalo povijesne djelomice rukom oslikane tapete u salonu.

Problem zapuštenosti zbog nesanimiranoga krovišta djelomično je riješen tek nedavno, pa je tek tada Muzej mogao sustavno pristupiti konzervatorsko-restauratorskoj obnovi stana i inventara u njemu.

Taj proces još nije potpuno dovršen, no stan je ipak otvoren za javnost. Oličeni su zidovi i obojena vrata glavnih prostora, a zbog nepotpunog dovršenja i sanacije krovišta djevojačka soba i smočnica čekaju drugu etapu uređenja. Jednako tako u drugoj će fazi uslijediti izmjena dotrajale stolarije na prozorima.

Obnovljene su i očišćene vrlo zanimljive reljefne tapete, koje čine jedan od karakterističnih detalja u stanu,⁸ saniran je namještaj, presvučeno nekoliko najoštećenijih stolaca i sofa gotovo identičnim tekstilom, koji smo prema uzorcima dobavili od stranih tvrtki, kako bismo što više sačuvali Kovačićev ambijent, kolorit i ugođaj.

Veliku smo pozornost posvetili sanaciji namještaja i drugih predmeta od drva. Ponajprije je izvedena kompletna fumigacija, zatim je namještaj očišćen, učvršćen, ulašten. Najoštećeniji stolci i sofa presvučeni su adekvatnim tekstilom i pre-tapecirani na stari način.⁹ Uzorke starih presvlaka sačuvali smo za dokumentaciju uz fotografiju u boji oštećenog stolca. Zanimljivo je napomenuti da je i Terezija Kovačić kao pravi muzealac čuvala uzorke starih dekorativnih tkanina, koje je ona izmijenila, a neke je još i sam Kovačić izmijenio, pa imamo pravu sliku koja je prethodila obnovi namještaja.

Za one stolce za koje nismo našli odgovarajuću tkaninu upotrijebili smo jednoboju tkaninu u adekvatnom tonu i ostavili mogućnost, spremivši uzorak тка-

delikatan posao na obnovi velikoga kašmirskog vunenog šala, koji u obliku zastora kamuflira vrata spavaće sobe, a koji svojom orijentalnom šarom stvara

Zbirka Viktora Kovačića, spavaća soba. Foto: J. Vranić

nine, da se kod sljedeće obnove pronađe bolja varijanta.

Najugroženiji je, dakako, bio tekstil: zavjese, pokrivke, stolnjaci... Gotovo 90 godina bio je izvrgnut taloženju prašine i utjecaju svjetla. Trebalo ga je u prvome redu očistiti i oplemeniti, rekonstruirati neke sasvim istrošene dijelove. Naročito je bio

specifičan ambijent salona i korespondira na osebujan način sa zidnom tapetom. Posao oko zaštite tekstila je s velikom pažnjom i znanjem izvela Dora Kušan,¹⁰ koja će od sada redovito voditi brigu i čuvati taj materijal, koji upravo u originalu stvara pravi efekt i identitet toga stana. Zato se, barem za sada još nismo

odlučili ove vrijedne tkanine zamijeniti kopijama.

Mr. Irena Medić konzervirala je svu dokumentarnu arhivsku građu, restaurirala je tehnikom laminacije i ručnog restauriranja te postavila na bezkiselinske kartone, zaštitila tankim papirom i pripremila mapu u koju smo kronološkim redom poredali najvažnije osobne dokumente tako da ih zainteresirani posjetitelj može i razgledati, za korištenje stručnjacima ostavili smo fotokopije. Gospođa Medić je nadalje vrlo uspješno sanirala reljefne tapete u salonu i predvorju, najoštećeniji dijelovi zamijenjeni su onima iza ormara, a tamo su stavljene laserske fotokopije u boji. Sitne predmete umjetnog obrta (svjetiljke, posuđe, čaše) očistili smo i konzervirali u vlastitoj radionici.

Do sada smo restaurirali samo dvije slike, Kovačićev portret slikara Mile Milunovića,¹¹ iz 1924., u kojem se osjeća Kovačićeva ozbiljnost i otmjnost, ali i melankolija. Druga slika ima važno mjesto u blagovaonici, ona svojim koloritom razbija monokromiju toga prostora, vjerojatno ju je naslikao nizozemski majstor s kraja 17. st. Nakon restauracije pojavila se signatura koju još nismo uspjeli istražiti.¹²

Tek nakon tih najnužnijih konzervatorsko-restauratorskih zahvata moglo se pristupiti uspostavi negdašnjeg ambijenta, koji je ipak tijekom boravka nasljednika malo izmijenjen. Zahvaljujući dobrim fotografijama objavljenim u časopisu "Vijenac" i u mapi "Viktor Kovačić" Ede Šena, pokušali smo rekonstruirati izvorno

stanje. Ponajprije je trebalo razmjestiti sve tepihe (koji, na žalost, još čekaju obnovu) i druge dekorativne tkanine koje su srećom bile sačuvane u ormaru, a koje imaju važnu ulogu u uspostavi ambijenta u kojem je svaki odnos bio pomno prostudiran.

U tome malenome, ali istodobno monumentalnom stanu, sve je u mjeri i prostudirano; iskorišten je svaki zid, gdje god je to bilo moguće ugrađeni su i kamuflirani ormari te police za knjige i druge sitnice. Ovdje je Kovačić za sebe organizirao, intimni i radni prostor, u koji je bježao da bi se odmorio, daleko od vreve gradilišta, a ipak u središtu zbivanja, izdvojen u samoći tavana, ali istodobno često okružen prijateljima i znancima koji su hodočastili u njegov udobni dom željni razgovora.

"Na prigodnim domjecima", piše Antun Jiroušek, "tumačio bi Kovačić prisutnima zorno na namještaju svoga stana, kako uređaj mnogih naših domova - pored svega bogatstva i raskoši - ne odgovara savremenome shvatanju interierne umjetnosti i da treba u stanove postavljati takovo pokućstvo, koje će odgovarati ne samo ukusu nego i navikama i karakteru stanara; to se sve može postići, dokazivao bi uvjerljivo, u potpunome skladu s ukusom i stilskim osjećajem."¹³

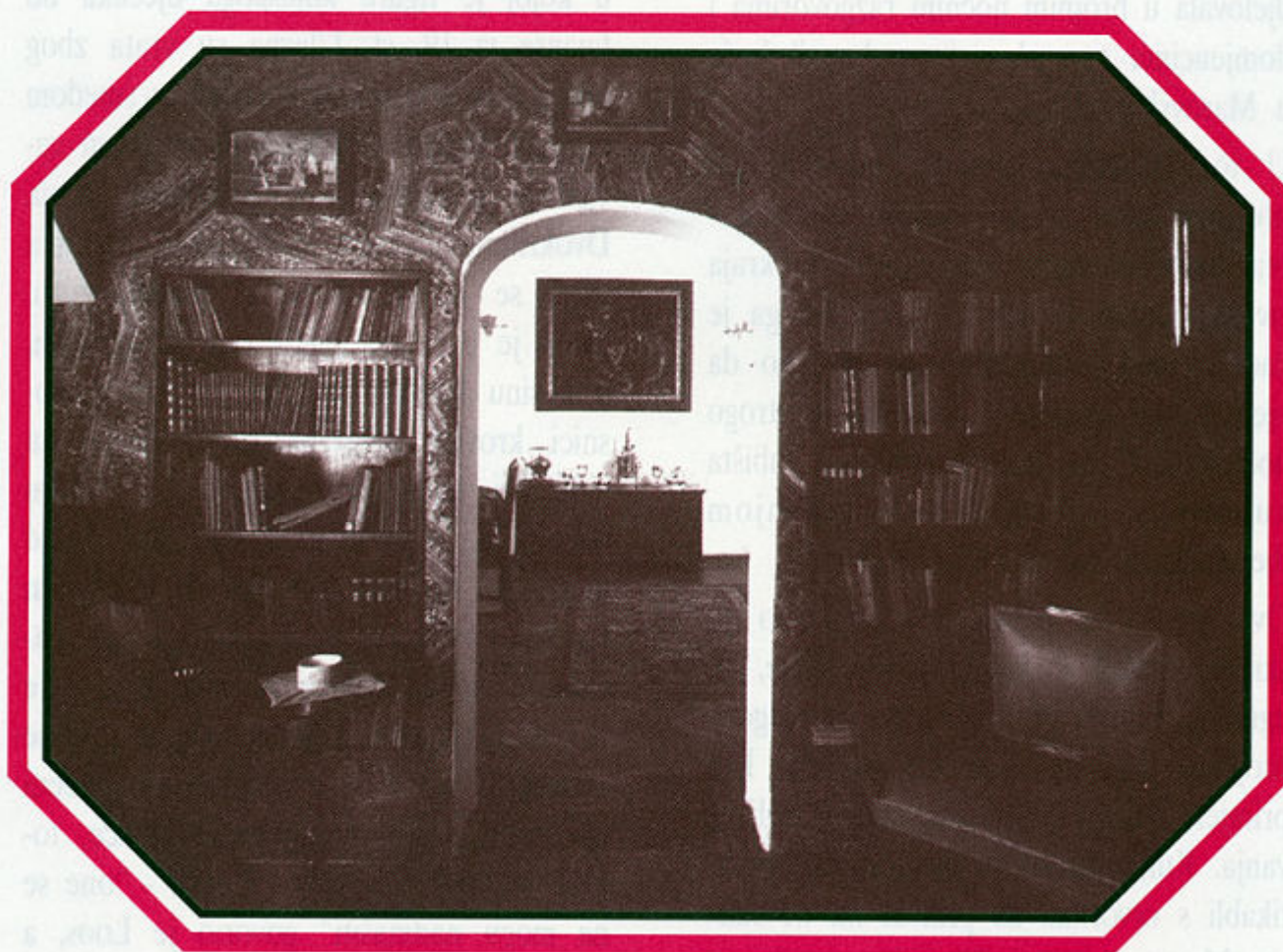
Prvu ocjenu toga stana dao je već 1908. A. G. Matoš. Pišući o Kovačiću kao nadi hrvatske moderne umjetnosti, on nije mogao, a da na kraju toga napisa ne spomene kako je njegov stan "prava umjetnina, svojim mekanim, sivim tonali-

tetom i provedenim principom lapidarnosti; ništa u tom gnijezdu nije suvišno. Zagrebačke gospođe, imajući smisla za poeziju interieura, za najveću vještinu: da se ni sa čime - sitnicama može postići efekat velikog stila, išle su kao na

što ga za ovo deset godina mogaše podržavati u Zagrebu”.

Nakon Matoševe promidžbe uslijedilo je niz privatnih narudžbi za uređenje stanova i vila imućnijih i istaknutijih građana.

Zbirka Viktora Kovačića, pogled iz sobe za razgovor u blagavaonici. Foto: J. Vranić

hodočašće gledati inauguraciju toga stana, možda najukusnijeg u Zagrebu, na tavanu kuće u Marovskoj ulici.”¹⁴

Vjerojatno je Matošev napis odjeknuo u tadašnjem Zagrebu, jer on u njemu i vrlo oštro kritizira prilike u kojima, kako kaže, “taj izvrstni stručnjak” nema posla. “Dok kod nas stvaraju kapitale paliri, tesari i drugi razni građevni poduzetnici... Kovačićev hrvatski patriotizam jedino je,

Zanimljivu usporedbu umjetničkog osjećanja “suzdržanost, jednostavnost i monokromiju” vidi Vera Horvat-Pintarić i u Kovačića i u Kraljevića. Vera Horvat-Pintarić tumači nadalje u uvodu sjajne monografije o slikaru Miroslavu Kraljeviću kako je “Kraljević kao i Kovačić bio vrlo osjetljiv na ono što proširuje čovječju unutrašnjost, na odjeću i na prostor u kojem je živio” i izdvaja tri prijatelja (Matoš, Kovačić,

Kraljević) kao "tri iznimne ličnosti našeg moderniteta... kao tipične figure - visoke duhovne klase - u ondašnjoj žikonografiji" našega prostorno žlapidarno' komponiranog središta Donjeg grada."¹⁵

Spomenuta trojka zacijelo je često sudjelovala u brojnim noćnim razgovorima i domjencima tavanskog "tusculuma" kuće u Marovskoj ulici.

U tom relativno malenu mansardnom prostoru živio je ovaj veliki stvaratelj - otac naše moderne arhitekture do kraja života, gotovo 17 godina. Uredio ga je kao neženja, organizirao ga je tako da njemu bude udobno. Odijelio je strogo hodnikom i posebnim ulazom sa stubišta kuhinju s vjerojatno "najmanjom djevojačkom sobom u Zagrebu".¹⁶

Ove pomoćne prostorije namjestio je skromno: stol i kuhinjske sjedalice, te ugrađeni ormari izrađeni su prema njegovu projektu, a i danas mogu poslužiti kao primjer dobrog i funkcionalnog oblikovanja. Kuhinjski su stolčići zapravo praktikabli s otvorima za prihvata na tri strane. Mogu se i posložiti jedan na drugoga, mogli su poslužiti i kao ljestve. Veliki zidani štednjak, prastari plinski rešo u niši i jedan od prvih frižidera u Zagrebu sav su inventar ove svijetle i zračne kuhinje s pogledom na donjogradske krovove i evangeličku crkvu. Iz kuhinje se ulazi u malenu izbu i djevojačku sobu.

U arhitektov se stan ulazi iz predsoblja u koje je Kovačić smišljenim otvorom doveo dnevno svjetlo kako bi što bolje osvijetlio zagasito smeđe cvjetaste tapete

tako omiljene Kovačiću i Loosu. Ovaj hall arhitekt je optički povećao crno bijelim kamenim podnim pločicama. Veliko ogledalo do poda, ispod vješalice s desetak sjajnih mjedenih nosača, stvara iluziju prostora, isto kao i niša u zidu uz vrata, u kojoj je figura kineskoga dječaka od fajanse iz 19. st. Ulazna su vrata zbog općeg sklada i korespondencije sa smeđom tapetom zastrta dvodijelnom svilenom zavjesom u zelenkastom pastelnom tonu. Dvokrilnim velikim ustakljenim vratima ulazi se iz predsoblja u blagovaonicu. Strop je u većem dijelu ove sobe ravan, u kosinu krovništa usječen je prozor, kosnici krovne konstrukcije djelomice su vidljivi i bijelo su lakirani. U središtu sobe veliki je okrugli hrastov stol. Iznad njega je tipična svjetiljka s mjedenim lancem i obručem preko kojega visi maslinasto zelena svilena tkanina, koja daje prigušeno svjetlo. Ugođaj svjetla i sjene stvaraju i višekraki svijetljaci priključeni na struju. Četiri chippendale stolice, toliko omiljene Kovačiću i Loosu - "one se ne mogu nadmašiti" govorio je Loos, a prihvatio i Kovačić - te nekoliko masivnih naslonjača koje je Kovačić dao kopirati prema originalima iz Klanječkoga franjevačkog samostana,¹⁷ podražavaju engleski stil XVIII. st.

Jednokrilni bidermajerski ormari postavljeni su sučelice, naknadno, ne spominje ih niti B. Pavlović 1954. u svom prvom napisu o Zbirci, a nema ih niti na fotografijama koje su objavljene u Vijencu 1925.

U blagovaonici je, pretpostavljam, bila

vitrina s priborom za jelo i druge sitnice, tzv. "Silberkasten".

Zbog relativno malog prostora kojim je raspolagao, Kovačić je iskoristio svaku mogućnost ugradnje, pa je tako u debljini dovratnika u blagovaonici smjestio ormariće, koji su mu izvrsno poslužili za buffet, a nišu ispod prozora iskoristio je za izlaganje različitih sitnica, koje je s ljubavlju kupovao,

najviše na svojim čestitim putovanjima u Beču.¹⁸ Soba za rad i razgovor je najveća soba u stanu, podijeljena je u tri sadržajne cjeline s dovoljno slobodna prostora za kretanje i novo oblikovanje prostora prema određenoj situaciji. Karakter ovomu prostoru daje zlatno crvena bogato ornamentirana prešana tapeta, koja je djelomice

oslikana rukom. Na toj orijentalnoj tapeti ritmički se ponavljaju šesterokraki zvjezdoliki motivi ispunjeni cvjetnim ornamentom i trokutasti isječci, koji prate liniju zvjezdolikog motiva. Sve je na njoj ispunjeno šarama u kojima dominira zlatna, crvena

i plava boja. Tapetom Kovačić vješto kamuflira uzidani garderobni ormar.

Police biblioteke ugrađene su u drugi zid ove sobe za razgovor i rad. Biblioteka obogaćuje ovaj do krajnosti intelektualiziran prostor. Kovačićev duh i kulturu možemo upoznati i preko ove, iako više ne potpune, biblioteke (više od 300 svezaka). Čitao je uglavnom klasike europske literature od

Boccaccia preko Goethea i Molièra, Heinea, Ibsena, Oskara Wildea, pa do njegovih suvremenika Rilkea i Hermanna Hessea. Ima tu i memoarske literature, bedekera i priručnika za učenje engleskog, njemačkog i francuskog jezika. Sačuvano je malo stručnih knjiga, među njima spominjem

Loosovu "Inseln gesprochen", izdanu u Parizu 1921., u kojoj su sabrani Loosovi kritički članci i dojmovi s Bečkih izložaba od 1897. do 1900., koje je Kovačić vidio za vrijeme studija u Beču i o kojima je zacijelo i razgovarao s Loosom,¹⁹ te nekoliko knjiga

Zbirka Viktora Kovačića, Masarykova 18, Zagreb.

Predsooblje. Foto: J. Vranić

iz povijesti umjetnosti, vodiče i kataloge poznatih svjetskih muzeja itd.

Danas u toj sobi visi i Kovačićev portret na mjestu gdje je nekad visila velika slika nekoga starog majstora, možda je to bio David Teniers, jer smo metalnu pločicu s natpisom pronašli u ormaru među drugim sitnicama. Ako je Kovačić imao i sliku toga flamanskog slikara iz 17. st., po naslovu na pločici na nizozemskom jeziku vidimo da je to bila tipična njegova genre-scena sa seljacima koji muziciraju. Danas bi to bila najveća materijalna vrijednost u njegovu stanu. Sliku sa zida u salonu zacijelo je prodala gđa Kovačić živeći u oskudici u ratnom ili poratnom razdoblju. Na to je mjesto stavila portret svoga pokojnog supruga V. Kovačića, koji je naslikao u ulju na dasci crnogorski slikar Milo Milunović, živeći u Zagrebu od 1924. do 1926. Pretpostavljam da ga je slikao u živo, a vjerojatno ga je Kovačićeva bolest spriječila da dovrši portret u kojem se osjeća "elegancija njegove boemske otmjenosti" koja, kako kaže Matoš, "podsjeća na engleskog gentlemana".²⁰

Na zlatnim tapetama vise i tri rukom kolorirana bakroreza iz 18. st. s prikazom triju sakramenata: krštenja, prve pričesti i svete potvrde, rad su za sada još nepoznata austrijskog grafičara. Zatim su tu i dvije ikone, pa dio relikvijara iz 18. st., dvije genre scene sa seljacima u pejzažu, ulje na platnu iz 18. st. Na podu su šareni orijentalni tepisi s nekoliko bordura ispunjeni mnoštvom manjih geometrijskih i biljnih ornamenata, izlizani su, ali vrijedni, te je potrebna njihova obnova.

U kutu je stara plinska peć vješto zaklonjena Kovačićevim vertikalno povezanim kvadratičnim mjedenim pločicama koje stoje ovješene poput zavjese. Vrata prema spavaćoj sobi zastrta su velikim kašmirskim šalom od tanke vunene, tkanine koji još više izolira ovaj polivalentan prostor. U tom salonu je i sekreter s pločom za pisanje i sistemom ladica iz prvih desetljeća 19. st., zatim pisaći stol, okrugli stol uz garnituru za sjedenje koja se sastoji od različitih stilskih sjedalica i kanapea s kraja 18. st.

Na malenom empirskom pisaćem stolu u uglu prostorije stoji niz sitnih predmeta usko povezanih s Kovačićevom profesijom: na crno emajliranoj plitici je uz držala i pera visak, metar, njegov poznati štambilj VKĆ, držači žileta, mjerilo, nož za papir i lijepo oblikovana bidermajerska kutija od bjelokosti te naočale u uskom zlatnom okviru.

U crnoj kožnatoj mapi na stolu zaostalo je i nekoliko posjetnica, među kojima spominjem Adolfa Loosa,²¹ Latu pl. Mihalovicha i Ružu Meštrović. U ladici stola čuvaju se, kao i nekada osobni njegovi dokumenti od krsnog lista do dekreta za imenovanje redovnim profesorom arhitektonske kompozicije. Iz sačuvane dokumentarne građe možemo odčitati stvarnu biografiju toga neobičnoga genija. Od rođenja u Ločendolu, kraj Rogaške Slatine, 1874. do najboljeg tada mogućeg obrazovanja u Grazu i na Likovnoj akademiji u Beču (specijalka Otta Wagnera), do povratka u Zagreb 1899., gdje 1910. osniva arhitektonski biro u zajedništvu s

Hugom Ehrlichom. U dokumentarnoj građi može se vidjeti i diploma Velike nagrade (Grand prix) za arhitekturu, koju je Kovačić dobio posthumno na važnoj Međunarodnoj izložbi dekorativne umjetnosti i industrije održanoj u Parizu 1925.²²

Kašmirskim šalom skrivena su u salonu vrata spavaonice, najsvjetlije prostorije u njegovu stanu. U njoj je sve smireno i jednostavno. Želeći postići intimu toga prostora, za njega odabire jednostavan i skroman bidermajerski namještaj, koji tada više nije bio obljubljen u stvaranju građanskih interijera. Kupaonica je ipak tijekom godina obnavljana, no izvorni karakter ove prostrane prostorije stvaraju Kovačićevi ormari,²³ sačuvan je i keramički lavabo iz prvih desetljeća našega stoljeća i pod njim rijetki primjerak drvenog bidea na tokarenim nogama, s uložnom porculanskom posudom pokrivenom drvenim poklopcem koji prati bubrežasti oblik ovoga sanitarnog mobilijara.

Nakon letimična obilaska stana nameće se zaključak da je Kovačić u ovom relativno malenom prostoru, koji je dobio na korištenje umjesto honorara za projekt i vođenje gradnje velike dvojne zgrade, koju je projektirao 1906. godine, znalački organizirao prostor i pokazao da se i najskromnijim arhitektonskim sredstvima može postići nevjerojatna harmonija funkcije. Ambijent vlastitoga stana Kovačić stvara odabranim pojedinačnim komadima stilskog namještaja. Za njega, kao i za Loosa, vrijedi maksima da "sav zanimljiv, dakle dobar namještaj ide zajed-

no". On svakako želi naglasiti da ne razmišlja na način svojih prethodnika čiji je cilj bio jedinstvo stila i garniture s bogatstvom narodnih motiva rezbarenih na pokućstvu, utkanih na posobnom tekstu. Odabrao je, primjerice, petnaestak različitih stilskih stolaca, rasporedio ih po sobama, no oni su mobilni, mogu se i drukčije rasporediti, prema potrebi i raspoloženju, ostaje mu i sloboda dokupa, što je on vjerojatno često činio u dugim samačkim godinama, kada bi sa svojih putovanja donosio lijepe predmete i knjige i njima uvijek iznova dograđivao svoj životni prostor. Danas je Stan arhitekta Viktora Kovačića otvoren posjetiteljima četvrtkom od 10 do 18 sati. Zainteresirani pojedinci ga sa zanimanjem posjećuju, slobodno se, naravno uz pratnju čuvara, po njemu kreću, prisutan je tamo uvijek i kustos koji pomaže u sagledavanju cjeline. No, ipak za ispravno muzeološko prezentiranje i funkcioniranje ovoga jedinstvenog prostora trebalo bi iskoristiti mogućnost proširenja u nastavku tavana, gdje bi se u odvojenoj prostoriji suvremenim muzeološkim načinom postavila izložba o životu i djelu arhitekta Viktora Kovačića. Kako je riječ o relativno malom slobodnom prostoru, trebalo bi posredstvom multivizije dopuniti scenarij, te ostaviti mjesta za bar nekoliko originalnih Kovačićevih nacrti koji bi najrječitije govorili o njemu kao stvaratelju.²⁴

Bilješke:

¹ U prilog toj tvrdnji govore novinski izresci o prodajnim izložbama i aukcijama koji su sačuvani u dokumentaciji stana Viktora Kovačića.

² Nada Križić, Kolekcionarstvo kao oblik zaštite kulturne baštine, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, br. 8, 1982.

³ Brak s učiteljicom Terezijom Arhanić sklopljen je 19. studenoga 1923. u crkvi BDM u Remetama, dok. u MGZ-u. Prema svjedočenju poznanika, gospođa Terezija je bila vrlo inteligentna, govorila je nekoliko jezika, bila je vjerna pratilja, poznavatelj i tumač Kovačićeva djela. (Iz razgovora s pokojnim arh. Albinijem, gosp. Strževskim, i prof. T. Stahuljakom). V. Kovačić je umro od nefritisa u sanatoriju u Klaićevoj ulici 21. listopada 1924.

⁴ D. M. U stanu arhitekta Viktora Kovačića "Borba" 16. 8. 1953. Zem., Jedna zbirka, Vjesnik, 23. 11. 1951. Boro Pavlović.

⁵ Izvještaj Narodnog odbora grada Zagreba, Odjel za prosvjetu i kulturu, o prihvaćanju poklona "Umjetničke zbirke arh. Viktora Kovačića", br. 2089-IV-1953. Rješenje o osnivanju budžetske ustanove "Umjetnička zbirka arh. V. Kovačića" u Zagrebu. Izvješće stručne komisije koja je dala ocjenu i vrijednost zbirke, 23. 4. 1953. Nacr. ugovora. Sva dokumentacija čuva se u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.

⁶ Kartice s podacima o posjetiteljima čuvaju se u dokumentaciji V. Kovačić u Muzeju grada Zagreba.

⁷ Zapisnik s popisom predmeta sastavila je Zdenka Munk, a supotpisala Terezija Kovačić, 14. - 17. kolovoza 1950., čuva se u dokumentaciji Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Zagreb. Nećak Terezije Kovačić je prof. Marjan Arhanić, filmski režiser.

⁸ Konzervatorsko-restauratorski zahvat izvela je mr. Irena Medić, dipl. inž. kem., konzervator za papir i kožu.

⁹ Tkanine su naručene prema katalogu uzoraka uglavnom iz Francuske posredstvom trgovine "Scheiner" iz Graza, Jacominplatz 1, zastupništvo u Zagrebu ima Salon zavjesa Karmen Vogrin, Badalićeva 26b. Tapetarske radove izveo je tapetar Darko i Stjepan Škreblić, Krajiška 44.

¹⁰ Dora Kušan, arheolog, specijalizirala se za restauriranje tekstila u Bolzanu, po metodi ABEGG STIFTUNG RIEGEBERG.

¹¹ Milunovićev portret restaurirala je Eva Winkler, akad. slikar, restaurator.

¹² Sliku "Mrtva priroda" restaurirao je Denis Vokić, akad. slikar, restaurator, prigodom kojeg zahvata je pronađena i signatura "I Hupin".

¹³ Antun Jiroušek, Viktor Kovačić, Vijenac, br. 5. 1925., str. 143.

¹⁴ A. G. Matoš, Viktor Kovačić, k izložbi nacrta o regulaciji Kaptola, Hrvatsko pravo, XIV, 16. 10. 1908., isti članak je objavljen u A.G.M. Sabrana djela, knj. X., str. 56-59, Zagreb, 1973.

¹⁵ Vera Horvat-Pintarić, Miroslav Kraljević, Zagreb, Globus, 1985., str. 10.

¹⁶ Kako piše Boro Pavlović, Muzej Viktora Kovačića, Čovjek i prostor, I. g., 1954., br. 1. str., to je prvi vodič po Stanu arh. Kovačića, dragocjeni su podaci o predmetima koje je dobio u direktnom kontaktu s tadašnjim voditeljem zbirke gospodom Terezijom Kovačić.

¹⁷ Podatak koristim iz prvog popisa zbirke koji je 1950. načinila Zdenka Munk i Terezija Kovačić, v. bilj. 5.

¹⁸ U prilog toj tvrdnji govore novinski izresci o prodajnim izložbama i aukcijama koji se čuvaju u arhivalijama Stana Kovačić.

¹⁹ Više o Loosu i njegovu utjecaju na mladoga studenta Kovačića vidi u izvrsnom napisu Tihomila Stahuljaka: Ein Klatsch über den Architekten Adolf Loos, Peristil, 34/1991., str. 115-126.

²⁰ Nav. dj. u bilj. 18.

²¹ O ranom prijateljstvu Loosa i Kovačića govori prof. Stahuljak u navedenom vrlo zanimljivom djelu te kao potvrdu donosi tri fotografije Loosa snimljenih 1905. po Kovačiću i dva Loosova svjedočanstva: skica interijera vile Karma i dopisnicu koju Loos piše Kovačiću s putovanja u London.

²² O toj izložbi pisala je Jasna Galjer u ČIP-u br. 3-4, 1991., str. 22-23.

²³ Na unutarnjim vratnicama jednog ormara, koji je vjerojatno pripadao gđi. Tereziji, zabilježen je datum Kovačićeva rođenja i imendan, kako ga slučajno ne bi zaboravila ili ispustila iz sjećanja.

²⁴ Napominjem da je slična ideja o proširenju Kovačićeva Muzeja postojala već 1953., kada su prijedlog adaptacije prezentirali tadašnji konzervatori ing. Mladen Fučić, prof. Draginja Jurman i ing. Stanka Krstić, o tome spis u dokumentaciji Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture.